

آموزش قرآن در آموزش و پرورش بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، توضیحاتی بفرمایید.

با سلام و عرض ارادت خدمت خوانندگان محترم مجله رشد قرآن. درس قرآن در زمان طاغوت خیلی کم‌رنگ و بین درس‌های دیگر وجود داشت و رژیم هم به دنبال کم‌رنگ‌تر کردن آن بود. اما از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون آموزش قرآن در آموزش و پرورش دارای چهار مرحله بوده است:

در یک صبح زمستانی و در گهی دوستانه با گروه محترم قرآن «دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی»، ضمن طرح سؤالاتی، پای صحبت‌های دلسوزانه و درعین حال رهنمودهای ارزنده‌ی عزیزان نشستیم که لحظاتی از آن را تقدیم حضورتان می‌کنیم. امید آن‌که مقبول طبع لطیف شما شیفتگان کلام الهی قرار گیرد.

با سپاس از قبول زحمت استادان گرامی و حضورتان در این نشست، به عنوان اولین سؤال لطفاً درباره‌ی تاریخچه

گفت و گو با اعضای
گروه قرآن دفتر برنامه‌ریزی و
تألیف کتب درسی

قسمت اول

تنظیم: رضا نباتی

همیشه

○ مرحله اول: سال‌های ۶۸-۱۳۵۷

دوره ابتدایی: آموزش قرآن از پایه سوم آغاز شد. مؤلفان پایه‌های سوم و چهارم دبستان آقای احمد اشرف اسلامی و پایه پنجم آقای مصطفی اسلامی، با همکاری حجت‌الاسلام سید علی اکبر حسینی بودند. در این مرحله، بیش‌ترین توجه بر آموزش روخوانی قرآن و قواعدی مثل آشنایی با حروف و حرکات کوتاه و کشیده و علائم دیگر بود. دوره راهنمایی: در این سال‌ها، دوره راهنمایی خود

به دو مرحله تقسیم شد: در مرحله نخست، آقایان جواهریان و علوی (یا عدالتی) و در مرحله بعد، آقایان سید مهدی فاطمیان و محمد دشتی مؤلفان کتاب بودند. در این مقطع، باز هم بر روخوانی و آموزش چند قاعده روخوانی در پایه اول و تلفظ حروف در پایه دوم و یادآوری تلفظ حروف خاص عربی در پایه سوم توجه و تأکید شد. دوره متوسطه: در این سال‌ها، هنوز برای دوره دبیرستان محتوایی طراحی و تألیف نشده بود.

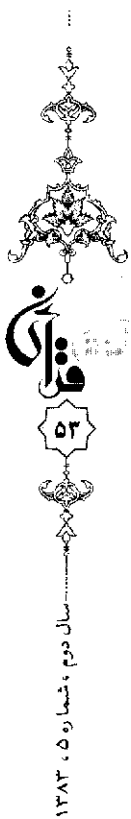
○ مرحله دوم: سال‌های ۷۱-۱۳۶۹

دوره‌های ابتدایی و راهنمایی: استاد سید مهدی سیف و آقای سید محمد علی جواهریان اصلاحاتی در رسم الخط و قواعد انجام دادند. دوره متوسطه: از سال ۶۸، دکتر غلامعلی حداد عادل در هر سال برای یک پایه از دوره متوسطه کتاب آموزش قرآن تألیف کردند که شامل آیات و شرح و توضیح آن‌ها بود. از سال ۶۹ توسط آقای سید مهدی سیف مختصری درباره روخوانی و تلفظ حروف خاص عربی و قواعد و تمریناتی در این خصوص اضافه شد.

○ مرحله سوم: سال‌های ۷۶-۱۳۷۲

دوره ابتدایی: این بار کارشناسان گروه تألیف کتاب‌های آموزش قرآن، آقایان احمد حاجی شریف، محمد خواجوی و محمدرضا صلح جو کتاب‌های جدیدی تألیف کردند که با تغییراتی همراه بود، مانند تقطیع آیات، صفحه‌آرایی، نقاشی مناسب، تغییر رسم الخط. البته این تغییرات مختصر و جزئی بودند. و توجه بیش‌تر باز هم بر آموزش روخوانی و قرائت بود.

دوره‌های راهنمایی و متوسطه: همان کارشناسان محترم، در راهنمایی نیز تغییرات دوره ابتدایی را ساری و جاری کردند. گروهی از دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع) نیز درباره آموزش مفاهیم با عنوان «نکاتی از قرآن» مطالبی جزئی و مختصر اضافه کردند. در دوره متوسطه قواعد روخوانی و تلفظ حروف حذف شد، ولی در قسمت شرح و توضیح تغییری صورت نگرفت.

○ مرحله چهارم: سال های ۸۲ - ۱۳۷۷

دوره ابتدایی: در این مرحله نسبت به مراحل سه گانه قبلی، تفاوت های اساسی به وجود آمد که به اختصار عبارتند از:

۱. آموزش از پایه اول دبستان شروع شد. یعنی اولاً، دو سال به آموزش قرآن اضافه شد، ثانیاً آموزش قرآن همراه و همگام با سوادآموزی فارسی صورت گرفت.

۲. مبنای آموزش روخوانی، سوادآموزی قرار گرفت. قبلاً در پایه سوم، دانش آموزان دوباره حروف و حرکات را یاد می گرفتند، اما با عنایت به شیوه جدید، دانش آموزان دچار تکرار نمی شوند.

۳. به استماع آیات قرآن و تهیه نوار برای پنج پایه، به عنوان یک رسانه آموزشی برای معلم و دانش آموز، توجه شد (در این زمینه نوار ویژه دانش آموز نیز در دست تهیه است که به زودی معرفی

خواهد شد).

۴. به آموزش قرآن، جامع تر نگریسته شد و به جای توجه صرف به آموزش قرائت و روخوانی، به آموزش مفاهیم و پیام ها و زیبا خوانی قرآن (البته با محوریت روخوانی قرآن) پرداخته شد.

۵. نسبت به آموزش قرآن تلقی جدیدی پدید آمد. در حال حاضر، دانش آموز علاوه بر قواعد، با فرهنگ و معنویت و مفاهیم ساده و معانی کاربردی نیز آشنا می شود. تجربه نشان داده است، دانش آموزان دوست دارند معنای آیه ای را که می خوانند، بدانند.

۶. برای اولین بار تهیه لوحه های آموزشی از متن و قواعد قرآن، برای تأکید و توجه دادن بیش تر دانش آموزان، انجام گرفت.

۷. برای پایه های اول و دوم، راهنمای تدریس «کتاب معلم» تألیف شد. برای پایه های دیگر هم، راهنمای معلم در دست تهیه و تألیف است.

دوره راهنمایی: در راهنمایی هم تغییراتی اساسی صورت گرفت که عبارتند از:

۱. آموزش فهم و درک اولیه آیات در کنار قرائت، جدی گرفته شد (به ویژه با توجه به این که درس عربی هم از همین پایه، یعنی اول راهنمایی شروع می شود و در واقع، هر دو در یک جهت هستند). در این برنامه، نیمی از کتاب، قرائت و نیمی دیگر مفاهیم را شامل می شود. آموزش مفاهیم نه تنها به قرائت لطمه نزده، بلکه آن را تقویت کرده است. یکی از فایده های آموزش مفاهیم، آن است که دانش آموز خیال نکند قرآن فقط آموزش تلفظ و خواندن محض است، بلکه بداند در این کتاب خدا با او صحبت کرده و قرآن فرهنگ ساز و پیام دهنده است.

کتاب معلم دوره راهنمایی هم در دست تهیه است تا معلم بتواند، برای موفقیت هر چه بیش تر، بهره لازم را از آن ببرد. بخشی هم با عنوان «شناخت» و به منظور آشنایی

با فرهنگ تعلیم و تعلم قرآن، سرگذشت‌های قرآنی و آداب تلاوت قرآن در کتاب آمده است که صفحات و نقاشی‌های متنوع و زیبا دارد.

دوره متوسطه: در این مرحله، اتفاق جدیدی رخ داده و آن تلفیق قرآن و دینی در یک کتاب است. نوارهای قرائت آیات کتاب نیز تهیه شده که در طول چند سال اخیر تغییر و تحولاتی داشته است. البته این تلفیق مخالفان و موافقانی دارد. امید است با این برنامه جدی‌تر برخورد شود.

دوره تربیت معلم: در چند سال اول بعد از پیروزی انقلاب، برای مراکز تربیت معلم، کتابی وجود نداشت تا این که آقای جعفری گلپایگانی، قبل از سال ۶۹ کتابی نوشت که فقط قواعد روخوانی و تجوید در آن بیان شد (نه روش تدریس). در سال ۷۱ اصلاحاتی بر کتاب انجام شد. اخیراً برای رشته ابتدایی مراکز تربیت معلم، کتابی با عنوان «روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی، کد ۶۰۱۱» نگاشته شده است که ان شاء الله به زودی توزیع می‌شود.

بعضی از صاحب نظران معتقدند، در مرحله چهارم، از آموزش روخوانی و قرائت غافل شده‌ایم و محور اصلی آموزش مفاهیم است. آیا این نظر را تأیید می‌کنید؟

در دوره‌های قبل، محور آموزش روخوانی و قرائت بود، ولی از آن نتیجه مطلوب گرفته نمی‌شد؛ دو نکته مهم است: یکی آن که اگر معلم افراط و تفریط نکند، چنین مسأله‌ای پیش نمی‌آید. دیگر آن که در تمرین مفاهیم و لغات و عبارات، خود به خود تقویت روخوانی و قرائت هم اتفاق می‌افتد.

آیا معلم برای اجرای تحولات جدید، آموزش لازم را دیده است؟ اگر چنین است، چند درصد از معلمان تحت پوشش قرار گرفته‌اند؟

برای پنج پایه ابتدایی و سه پایه راهنمایی، دوره‌های تربیت مدرس برگزار شد و آن‌ها هم در استان‌ها، شهرها و مناطق خود، دوره‌های بسیاری را برگزار کرده‌اند. البته در زمینه اجرای دوره‌ها در استان‌ها، قصور هم شده است، ولی باز هم دوره‌ها برگزار می‌شوند.

طبق گزارش‌های کارشناسان، حدود ۳۰ درصد از معلمان کشور، تحت پوشش آموزش توجیهی قرار گرفته‌اند و موافق این شیوه‌ها هستند، اما هفتاد درصد معلمان یا دوره ندیده‌اند یا با شما هم نظر نیستند و در عمل، برنامه را اجرا نمی‌کنند. نظر شما چیست؟

اگر ما بخش اول را تقویت کنیم، یعنی معلمان بیشتری دوره ببینند، از طرف دیگر هم امکانات مورد نیاز مدرسان و معلمان مانند سی دی، فیلم و نوار را فراهم کنیم و از طریق صدا و سیما هم آموزش دهیم، اکثر آن‌ها می‌پذیرند و عمل می‌کنند.

به نظر می‌آید، مشکل بزرگ تری وجود دارد که آن نبودن معلمان متخصص آموزش قرآن است. تعداد کسانی که بر روخوانی و صحت قرائت و بر مفاهیم تسلط داشته باشند و با روش‌ها و تغییرات برنامه‌های آموزشی جدید آشنا باشند، اندک است. بسیاری از قاریان و حافظان توان تدریس ندارند و بر عکس، عده دیگر توان آموزش دارند و روش‌ها را می‌دانند، اما قاری نیستند، یعنی درست و زیبا نمی‌خوانند.

از طرف دیگر، تفاوت‌های فرهنگی و اقلیمی و حتی مذهبی در کشور ایجاب می‌کند که در آینده، چندین شیوه آموزشی داشته باشیم. یا لااقل سقفی پیش بینی شود و حداقلی برای ظرفیت‌های پائین، با توجه به شرایط مناطق و دانش آموزان تعیین شود. در برنامه‌های فعلی، این نکته در نظر گرفته نشده است. امید است در برنامه ریزی‌های بعدی مورد توجه قرار گیرد تا به جای یک شیوه، چند شیوه را مطرح کنیم تا استان‌ها یا حتی مناطق، خود یک شیوه را انتخاب کنند.

از نکاتی که در برنامه جدید مورد توجه قرار گرفته، این است که قبل از اجرای سراسری هر برنامه، طرح به صورت آزمایشی، حداقل به مدت یک سال اجرا می‌شود. این کار در طرح‌های قبلی انجام نمی‌شد.

شما چه قدر از نظر کارشناسان استفاده می‌کنید؟
به نظر من معلمانی که تدریس می‌کنند، بهترین کارشناسان هستند؛ چرا که علاوه بر دانش معلمی، دستی هم بر آتش دارند. این عزیزان در درجه اول اهمیت قرار

دارند. گروه هم معمولاً توجه زیادی به این امر دارد. اما ما نمی‌توانیم تمام نظرات را اجرا کنیم، زیرا گاهی این طرح و برنامه‌ها با هم ضد و نقیضند و یا مستدل و منطبق با اصول حاکم بر آموزش و پرورش نیستند. البته راهگشایند و ما از آن‌ها بهره می‌جوییم.

■ آیا محتوای کتاب متناسب با توان معلمان طراحی شده است؟

□ محتوای کتاب با توجه به دو اصل «هدف درس» و «زمان تدریس» طراحی، و با توجه به زمانبندی تدریس، تقسیم بندی می‌شود. بعضی معلمان با توجه به این که طبق برنامه اعلام شده تدریس نمی‌کنند، مثلاً برای یک مطلب کوچک، وقت زیادی صرف می‌کنند، یا کمبود وقت رویه رو می‌شوند. از طرف دیگر نمی‌توانیم مواد و محتوای کتاب را بر اساس ناتوانی معلم طراحی نمود، بلکه باید در حد معقولی ارائه شود. متن فعلی برای معلمان مناسب است، به شرطی که سطح معلم «ارتقا» یابد.

■ آیا طراحی محتوای کتاب بیش از حد، وسیع و متنوع نیست؟ یعنی اگر هدف‌ها سهل الوصول تر باشند، موفقیت برنامه و رضایت معلمان بیش تر نمی‌شود؟

□ در مقایسه با دوره‌های قبل، کتاب از تنوع و زیبایی برخوردار شده است، اما این تنوع باعث پراکندگی مطالب نشده است. فعالیت‌های گوناگون کتاب در راستای یک هدفند. مثلاً این طور نیست که مفاهیم جدا از بخش‌های «کار در کلاس» و «انس با قرآن در خانه» باشند. در واقع، همه این‌ها یک چیزند که در قالب‌های متفاوت بیان شده‌اند و دارای مفهوم خاص خود هستند. این معلم است که باید حق هر مطلب را درست و به نحوه مناسب ادا کند. البته کتاب ضعف‌هایی دارد، و می‌توان طراوت و زیبایی بیش تری به آن بخشید.

■ آیا برنامه جدید از این نظر که قالبی و در چارچوب سایر درس‌ها طراحی شده، دچار تکرار نشده است؟ مثلاً پیام‌ها و هدف‌ها به صورت مستقیم در کتاب بیان شده‌اند.

□ به نظر می‌رسد، تفاوت دارد. البته جای ارتقا هم دارد. دو هدف اساسی در کتاب ابتدایی و راهنمایی دنبال

می‌شود: اول تقویت روخوانی و قرائت. دوم تقویت قدرت فهم و درک آیات. در دبیرستان انتظار می‌رود، تفکر و تأثر به وسیله آیات اتفاق بیفتد. و این‌ها نیازهای اولیه دانش‌آموزان است و مقدمه نیازهای ثانویه؛ یعنی ساختن شخصیت آنان.

با عنایت به رویکرد آموزشی جدید، باید زمینه‌های مناسب تری فراهم شود؛ مثلاً پیش‌بینی یک قرآن کامل آموزشی، هم از حیث قرائت و هم از نظر مفاهیم آیات. می‌توان با تهیه نوارهای آموزشی فراوان تر و متنوع تر برای گروه‌های سنی مختلف، با تکرار آیات و بدون تکرار، برای معلم و دانش‌آموز، امکانات برای دانش‌آموزان و خانواده‌ها فراهم نمود. همچنین می‌توان، کلیات آموزش را برای عموم تهیه و چاپ کرد. همه باید کمک کنند تا این زمینه فراهم شود.

■ در دوره متوسطه، آموزش قرآن و آموزش دینی با هم تلفیق شده‌اند و کتاب «دین و زندگی» سال اول به صورت سراسری اجرا می‌شود. سال دوم هم امسال به صورت آزمایشی برگزار می‌شود و سال آینده کشوری خواهد شد. سؤال این است که آیا آموزش قرآن متوسطه را در حد نیاز دانش‌آموزان می‌بینید و این شکل تلفیقی را، با عنایت به دیدگاه‌های مختلف معلمان و کارشناسان و... قبول دارید؟

□ اگر چه برنامه فعلی، برنامه خوبی است، اما به نظر می‌آید، در خصوص «قرآن خوان» و «قرآن دان» کردن دانش‌آموزان موفق نیست. چرا که با هفته‌ای یک جلسه آموزش قرآن و دینی، آن هم با هم، کسی در این زمینه توفیق چندانی پیدا نمی‌کند. به علاوه، به نظر می‌رسد که دبیران محترم این دوره تحصیلی، هم از نظر قرائت و هم از نظر مفاهیم تسلط کافی ندارند و نمی‌توانند توقعات دانش‌آموزان را برآورده کنند. رفع این اشکال نیاز به آموزش دارد.

■ در هر دوره تحصیلی کدام بخش از کتاب، مهم تر است؟

□ در دوره ابتدایی، مهم ترین بخش، بخش قرائت و روخوانی است. در مقطع راهنمایی به نظر می‌رسد، قرائت و مفاهیم از اهمیت مساوی برخوردارند و البته با

هم نیز در ارتباط هستند و یکدیگر را پوشش می دهند. و در مقطع دبیرستان، مفاهیم بیش تر مورد توجه هستند؛ چرا که تدبیر در قرآن مدنظر است.

■ آیا بین درس قرآن و سایر درس ها ارتباط عرضی و طولی وجود دارد؟

□ البته باید چنین باشد؛ زیرا نظام ما اسلامی است و دین و قرآن محور سایر قسمت هاست. باید در این زمینه پژوهش و مطالعه شود تا با مقوله قرآن و دین، یک بعدی برخورد نشود. می توان با استفاده از آیات قرآن، مباحث علمی سایر کتاب ها را از خشکی بیرون آورد و به آن ها نور بخشید.

■ منظور از حداقل سواد قرآنی دانش آموزان و جامعه چیست؟

□ لازم است هر فرد مسلمان بالغ و عاقل حداقلی از قرآن را بداند و این حداقل باید تعریف شود. مثلاً این حداقل می تواند توانایی روخوانی، روانخوانی و صحت قرائت قرآن باشد (در حد قرائت نماز). در قسمت درک و فهم نیز، باعموم آیات قرآن و اکثر کلمات و عبارات آشنایی داشته باشد؛ یعنی تا حدودی معنی را متوجه بشود، تلاوتش را حس کند و وقتی دیگران می خوانند، معنای آیات را درک کند. این حداقل های پیام گرفتن از قرآن است. در کنار فهم قرآن ارتباط مستمر (همه روزه) با قرآن داشته باشد؛ مثل نماز که همه روزه می خواند.

■ آیا کتاب ها و روش های درسی، احساس نیاز به آموختن قرآن را در افراد و دانش آموزان به وجود می آورد؟

□ برای آن که در افراد و دانش آموزان این احساس نیاز به وجود آید، از یک طرف باید فرهنگ سازی کنیم. مثلاً پدری که هر روز صبح بعد از نماز قرآن می خواند، به فرزندانش هم این کار را یاد می دهد. معصوم فرمود: «أَبَا وَوَلَدُنِي وَأَبَا عَلْمَنِي وَأَبَا زَوْجَتِي» این مؤید سه نوع پدری است: پدر من کسی است که سبب تولد من است، پدر من کسی است که مرا علم می آموزد و پدر من کسی است که همسر برایم بر می گزیند. از طرف دیگر، معلم در فراهم کردن این فرهنگ نقش به سزایی دارد. بزرگ معلم امت اسلامی، پیامبر فرمودند: «أَنَا وَعَلِيٌّ أَبَوَاهُ هَذِهِ الْأُمَّةِ».

■ اگر توصیه هایی به معلمان قرآن دارید، بفرمایید.

□ چند توصیه ساده برای معلمان عزیز قرآن داریم:

اول آن که این عزیزان، شایستگی خود را در برابر قرآن بالا ببرند، زیرا قرآن مجید می فرماید: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا» اگر ما تلاش کنیم، خدا راهکارها را جلوی پای ما می گذارد. از خدا بخواهیم و تصمیم بگیریم که در این مسیر حرکت کنیم.

دوم آن که بدانیم، کتابی که امسال تدریس می کنیم، چه هدفی و روشی دارد. اگر دوره های آموزشی برگزار می شوند. در آن ها شرکت کنیم. اگر کتاب راهنما هست، آن را خوب مطالعه کنیم. حتی محتوای کتاب های سال های قبل و بعد را هم بدانیم.

سوم آن که قرائت خود را تقویت کنیم. این کار محال و سخت نیست، به برنامه ریزی نیاز دارد. مثلاً می توانید، در مدرسه با همکاران خود جلسه قرآن هفتگی داشته باشید یا در جلسات قرآن، در سطح شهر شرکت کنید. امروزه امکانات فراوانی در این زمینه هست؛ مانند: نوار، فیلم، سی دی و... همچنین شرکت در مسابقات قرآنی تأثیر فراوانی دارد؛ البته رقابت و مسابقه بدون ایجاد زمینه و تمرین توفیق و رونق چندانی نخواهد داشت.

چهارم این که بگوئیم، جشنواره الگوهای برتر تدریس قرآن هر چه باشکوه تر برگزار شود. با شرکت در این برنامه ها، بیش تر به کار خود علاقه مند می شویم، و زمینه های مناسبی برای بروز خلاقیت در ما فراهم می آید:

به مسؤولان محترم سازمان پژوهش و دفتر تألیف هم توصیه می شود، طرحی فراگیر برای آموزش عموم معلمان، برنامه ریزی و اجرا کنند و برای ارتقای سطح کمی و کیفی توانمندی معلمان قدم مؤثری بردارند. همان گونه که کارگر نمونه انتخاب می شود خوب است معلم نمونه قرآن هم معرفی شود. از او تقدیر به عمل آید و به عنوان الگو مطرح و از روش های او استفاده شود.

■ در پایان از حضورتان در این نشست، صمیمانه سپاسگزاریم.

ادامه این گفت و گو را در شماره آینده بخوانید

